

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

*Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції*

*“Проблеми конституційно-правової модернізації
держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”,
м. Київ, МАУП, 22 листопада 2012 р.*

Частина II

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2013

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 2 від 27.02.13)

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності: [зб. наук.
С76 пр.] / МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

Вип. 8: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми конституційно-правової модернізації держави в контексті сучасних глобалізаційних викликів”, м. Київ, 22 листоп. 2012 р. — Ч. II / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2013. — 184 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2013

Селезньова О. А.

Необхідність інтеграційного вибору України:

Митний союз чи ЄС? 58

Жабюк І. Я.

Стратегія і тактика забезпечення національної економічної безпеки в Україні.....

66

Зваридчук Т. М.

Державна молодіжна політика в Україні:

перспективи розвитку 70

Кирильчук Є. О.

Інформаційне суспільство як феномен:

політологічна парадигма 74

Клінова І. Ю.

Правове регулювання у сфері державного управління молодіжною політикою в Україні.....

81

Комаров О. В.

Справедливість як умова функціонування

досудового слідства 90

Кравченко Т. А.

Поняття “традиційної легітимності” у класичній державно-правовій теорії.....

96

Ларина И. А., Астафьева Г. И.

Государственная политика в социогуманитарной сфере.

Психологические аспекты глобализации 105

Магеррамзаде Алібала Саттар огли

Щодо аналізу механізмів і перебігу макроекономічних

потрясінь у світовій економіці 112

ЩОДО АНАЛІЗУ МЕХАНІЗМІВ І ПЕРЕБІГУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОТРЯСІНЬ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 8, с. 112–122

Одним із наслідків глобалізації економіки сьогодні є швидкість її поширення, для якого тепер застосовується англomовний термін *contagion* (“інфікування”). Цей термін з’явився у другій половині 1990-х рр. і не є абсолютно новим в економічній теорії. Проте у науковій літературі поки що не вироблено єдиного визначення ефекту інфікування. Узагальнено під ефектом інфікування найчастіше розуміють передавання будь-якого економічного шоку між країнами, що втілюється у процес міжнародного поширення спільних коливань економічних змінних, які спостерігаються через одночасну зміну валютних курсів, котирувань цінних паперів, спредів за борговими зобов’язаннями потоків капіталу тощо.

В цьому сенсі слід зауважити, що український фахівець В. Д. Базилевич зазначає, що “... як економічна теорія, так і практика свідчать про те, що фінансовий ринок, з одного боку, є невід’ємною складовою будь-якої ринкової економічної системи, а з другого, за певних умов, — може виступати фактором поширення кризових тенденцій в економіці, створюючи постійну загрозу стабільності як національних, так і світової економічної систем” [1].

Протягом останнього часу суттєво збільшилась кількість публікацій, де досліджуються фінансові кризи та ефект інфікування, в яких автори намагаються з’ясувати причини та на-

слідки ефекту інфікування в умах світових фінансових криз. Розробка та емпіричний аналіз відповідних моделей знайшли відображення, зокрема у роботах Б. Ейченгріна, А. Дразена, Л. Хернандеза і Р. Вальдеса, Е. Роуза та Ч. Уїплоша, К. Рейнхарда і Г. Камінські та інших [2]. Зазначені дослідження можна поділити на дві основні групи: ті, що є суто теоретичними, й ті, що мають емпіричний характер. Автори теоретичних робіт намагаються надати обґрунтування та пояснення цим явищам, а також створити на їх основі певні моделі. У дослідженнях емпіричного характеру, в першу чергу, аналізуються чинники, що викликають кризи та інфікування. Такі роботи забезпечують теоретичний напрям широким набором фактів та явищ.

Беззаперечним фактом є той, що світові фінансові кризи під час виникнення, розвитку та затухання проходять певні етапи циклу й характеризуються періодами загострення дисбалансів та суперечностей в епіцентрі майбутньої кризи, виникненням нестабільності та розгортанням кризових процесів на фінансових ринках, їх поширенням на інші країни та регіони, які завершуються досягненням нового рівня рівноваги.

У той же час, як зазначив дослідник О. І. Барановський, “... сама криза має кілька прихованих періодів своєї динаміки: латентний (прихований) період, коли її передумови назрівають, але ще не стають явними; період обвалу, тобто стрімкого загострення всіх суперечностей, різкого погіршення динаміки всіх показників, порушення стабільності; переходу до фази депресії, яка забезпечує тимчасову рівновагу між системою, що втратила свою колишню силу, й тою, що утверджується” [3].

Виходячи з вищезгаданих наукових джерел, розвиток фінансової кризи можна умовно поділити на наступні фази: 1) початкова фаза — ціновий тиск на національні активи у країні/країнах епіцентру); 2) активна фаза — унаслідок раптового знецінення/подорожчання активів змінюються напрями руху капіталу, кризові процеси поширюються на інші

фінансові ринки, сегменти, сектори та регіони світової економіки; 3) фаза спаду фінансової кризи — поступові локалізація та згасання кризових процесів, що свідчать про адаптування фінансової системи до нових умов функціонування та перехід до відновлення.

Ознакою фінансової нестабільності, що загострюється під час початкової фази фінансової кризи, є волатильність цін на фінансові активи, зокрема різкі коливання валютних курсів світових валют.

Початкова фаза фінансової кризи, як за правило, охоплює одну чи декілька країн певного регіону, її умовно можна поділити на три основні стадії розвитку: а) накопичення дисбалансів; б) досягнення зовнішньої заборгованості до критичного для даної країни рівня та виникнення “раптової зупинки”; в) ціновий тиск на національні фінансові активи.

Розглянемо першу стадію фінансової кризи — накопичення дисбалансів. Вона пов’язується з поглибленням балансової нерівноваги (дисбалансів) в усіх її виявах. Національна економіка або декілька економік у епіцентрі подій продовжують достатньо успішно функціонувати, залучати капітал із світових ринків, спираючись на який, забезпечувати сталі темпи економічного зростання. У той самий час упродовж цього періоду накопичуються серйозні приховані внутрішні проблеми й дисбаланси у сфері національної економіки та фінансів, які важко розпізнати через високу інвестиційну активність. Іноземні інвестори, незважаючи на загострення цих проблем, продовжують вкладати кошти в економіку. Зазвичай, під час початкової фази кризи укріплюється валютний курс національної валюти стосовно до іноземних, завдяки чому зростає ефективність імпорту, порівняно з експортом. У той же час спостерігається суттєве зниження конкурентоспроможності економіки країн епіцентру фінансової кризи.

Під час другої стадії фінансової кризи — зростання зовнішньої заборгованості — внутрішні проблеми країни-реципієнта капіталу призводять до зниження ефективнос-

ті багатьох видів діяльності та загострення дисбалансу між власними та позиковими коштами у більшості фінансових установ. Розв'язання таких проблем потребує подальшого та все більшого обсягу залучення закордонних коштів. Одночасно з цим іноземні капітали, що надходять у національну економіку, стимулюють імпортні операції, які збільшують попит на іноземну валюту. Це ще більше загострює валютно-боргові проблеми, рівень зовнішньої заборгованості державного та/або корпоративного секторів досягає критичного рівня.

Характеристика третьої стадії фінансової кризи — втрата довіри з боку міжнародних інвесторів та кредиторів — полягає в тому, що внутрішні проблеми національної економіки загострюються настільки, що вже стає неможливо запобігти падінню дохідності на інвестиції. Це призводить до переоцінки міжнародними інвесторами сформованої ситуації і зумовлює зміни їхньої політики: приплив міжнародних інвестицій припиняється, що ще більше оголює проблеми країни-реципієнта. Упродовж першої фази відбувається зростання чистої пропозиції/попиту на активи (наприклад, іноземну валюту). Як наслідок у певному сегменті фінансової системи виникає незбалансованість, а вартість ціни на активи потрапляє під тиск. Урешті-решт, відбувається так звана “раптова зупинка” припливу закордонного капіталу.

Обмеження доступу до ресурсів світових ринків капіталу відігравала ключову роль у виникненні криз у країнах із ринками, що формуються. Саме у цих епізодах наочно виявилось таке явище, яке у сучасній науковій літературі називається “раптова зупинка” (“Sudden Stop”). С. Раделет і Дж. Сакс як детермінанти боргових криз розглядають значні реверси у русі капіталу [4].

Серед макроекономічних характеристик “раптових зупинок” слід насамперед назвати: виникнення реверсів у потоках міжнародного капіталу, що зумовлюють в раптові збільшення чистого експорту й позначаються на стані поточного балансу, зниженні обсягів внутрішнього виробництва і завантаженні

виробничих потужностей, зміні у цінах на активи. Г. Калво дійшов висновку, що раптові зупинки супроводжуються значним й повільним падінням у обсягах виробництва [5]. Дослідники Ж. М. Мілесі-Ферретті й А. Разін, використовуючи інше визначення раптової зупинки, фактично дійшли до аналогічного опису цього явища [6].

Під час другої активної фази фінансова система країни відчуває негативний шок (різке падіння цін на національні активи), що викликає порушення у діяльності окремих фінансових ринків, це у свою чергу, ще у більшій мірі загострює дисбаланси у світовій фінансовій системі. Упродовж цієї фази криза розповсюджується “углиб та ушир”. Кризу відчувають не тільки споріднені фінансові ринки, вона охоплює інституціональну сферу та поширюється на реальний сектор. Під час усіх стадій розвитку активної фази фінансової кризи відбувається розповсюдження її “ушир” — криза через усі фактори інфікування передається в інші країни. При цьому глибина кризових процесів у цих країнах залежатиме від ролі країн епіцентру у світовій економіці, характеру й обсягів зв’язків з економіками країн епіцентру.

Кризові процеси в інших країнах, залежно від їхньої глибини, стимулюватимуть подальше поширення кризи. Наприклад, скорочення експорту в країні, що має тісні економічні та фінансові зв’язки з країною — джерелом кризи, може викликати девальвацію ще однієї національної валюти. Це також зумовлює виробничий шок, погіршує інвестиційний клімат і провокує відтік капіталів із цієї країни. Урешті-решт, відтік капіталів може охопити цілі регіони. Капітали, що надходять до фінансових центрів світової економіки, поступово розміщуються в інших регіонах світу. При цьому така міграція капіталу продовжуватиметься до моменту стабілізації загальносвітової економічної ситуації.

Зменшення імпорту в країні-реципієнті автоматично скорочує обсяги експорту в країнах, що мають із нею зовнішньоторговельні зв’язки. Падіння експорту в кожній із таких

країн приводить до скорочення валютних надходжень, що підриває валютну рівновагу й, звичайно, викликає зменшення імпорту. Криза через усі існуючі фактори поширюється на інші економіки та врешті-решт призводить до зменшення загальносвітового торговельного обігу і спаду світового виробництва. В умовах економічної взаємозалежності, чим глибше криза в країні, де вона виникла, тим сильніше буде її вплив на інші країни та регіони світу.

Процес розвитку фінансової кризи під час активної фази від виникнення кризи в окремій країні (країнах) та його поширення на світову економіку можна поділити на п'ять умовних стадій.

1. Стадія “шоку”: паніка на фінансових ринках, зокрема, на фондових й ринках деривативів, що супроводжується різким падінням вартості цін на національні фінансові активи. Як правило, системним кризовим явищем передує обвальне падіння вартості активів на фондових або валютних ринках. Часто перша стадія активної фази фінансової кризи у країнах епіцентру супроводжується стрімким падінням цін на нерухомість. Проте слід мати на увазі, що не всі раптові та різкі падіння фондових індексів викликають фінансові кризи, іноді такі падіння мають тимчасовий характер й пояснюються таким явищем, як “корекція фондових ринків”.

2. Під час другої стадії міжнародні інвестори та кредитори масово вилучають свої капітали, викликаючи реверс руху потоків капіталу. Такий процес супроводжується нападами на курс національної валюти, стрімким її знеціненням та швидкою втратою золотовалютних резервів. Різко погіршується стан фінансового рахунку платіжного балансу країни. Під час цієї стадії уряди і центробанки намагаються взяти ситуацію під контроль, загострюється політична ситуація в країні. Влада робить спроби перешкодити відтоку капіталів, що ще більше дискредитує країну в очах іноземних інвесторів.

3. Третя стадія — девальвація національної валюти. Вилучення інвестицій, перш за все портфельних, й закриття між-

народних кредитних ліній викликає різке зростання попиту на іноземну валюту в умовах нестачі її пропозиції на валютному ринку. Такий дисбаланс між попитом і пропозицією, за якого порушується фундаментальна рівновага на валютному ринку країни-епіцентру, викликає стрімке падіння курсу національної валюти. При цьому Центральний банк після втрати значної частки своїх золотовалютних резервів, як правило, вдається до девальвації національної валюти.

4. Під час четвертої стадії падіння курсу національної валюти, а також виникнення фундаментальних проблем у розподілі ресурсів й загострення проблем ліквідності, що викликається різким погіршенням фінансового стану банківського сектору із значною зовнішньою заборгованістю провокує банківську паніку (bank run) — масове вилучення внесків із банківської системи та збільшення частки проблемних активів. У зв'язку з цим значна кількість фінансових установ потрапляє у хитливий стан та опиняється на межі банкрутства. Намагаючись призупинити такі процеси, центральні банки країн, що потерпають від кризи, збільшують облікову ставку. Комерційні банки також різко підвищують відсоткові ставки як по кредитах, так й по депозитах. Внаслідок погіршення фінансового стану та стану з ліквідністю банківських установ практично призупиняється кредитування економіки. Криза розповсюджується у глибину — поширюється на інші фінансові ринки епіцентру. Девальвація національної валюти викликає падіння ефективності імпортних операцій і значне скорочення їхніх обсягів. Одночасно із цим починається реструктуризація всієї фінансової системи, що супроводжується економічним, організаційним та управлінським хаосом.

Під час цієї стадії широко впроваджуються антикризові заходи на підтримку фінансового сектору, застосовуються державні субсидії монополіям. Спостерігається координація антикризових дій на міжнародному рівні.

5. Фінансова криза починає негативно впливати на реальну економіку країн епіцентру. Різке скорочення споживчого

попиту, нестача ліквідності викликає збої у внутрішньому господарському механізмі країни-реципієнта та погіршення економічної ситуації у країні. Економічні проблеми, епіцентром яких був фінансовий сектор, іноді здобувають форму рецесії, що супроводжується стрімким зростанням безробіття, падінням реальних доходів населення. Різко погіршуються фінансові результати діяльності корпоративного сектору, що викликає скорочення надходжень до бюджету країни. Це, у свою чергу, зменшує можливості фінансування публічних програм та іноді примушує скорочувати зарплати працівників бюджетної сфери. Девальвація національної валюти ще більше знижує життєвий рівень населення, унаслідок чого загострюється соціальна напруга. Усе це додатково погіршує інвестиційний клімат і перешкоджає відновленню економіки. Під час цієї стадії існує серйозна небезпека, що рецесія перетвориться в економічну депресію або кризу. Незначне падіння вартості життя може перетворитися на катастрофу, якщо з'явиться спадна дефляційна спіраль. За найнесприятливішим сценарієм падіння цін може позбавити економіку попиту. Поки споживачі будуть чекати більш дешевих товарів, обсяги продажів компаній падатимуть, а виходить, що доходи так само, як і заробітна плата, різко скоротяться, і почнуться масові звільнення. Хвиля банкрутств і безробіття завдають по попиту другий удар, зачепивши організації й споживчу довіру, що призведе до ще більшого скорочення видатків.

6. Зростання кількості корпоративних дефолтів за зовнішніми корпоративними зобов'язаннями та різке зростання кредитно-відсоткових свопів щодо суверенного боргу. Для цієї стадії характерні регуляторні недоліки та опір негайним заходам, що могли б допомогти у розв'язанні кризи.

Звичайно, що кожний випадок фінансової кризи на цій стадії активної фази має як загальні, так й особливі риси, порівняно з іншими подібними явищами, такими, що зумовлюються природою національної економіки. Основною типовою рисою кризового стану систем на мікро- або макрорівнях є не

брак ліквідності сам по собі, а безповоротність коштів у результаті відтворювального циклу.

Поступово, упродовж розв'язання внутрішніх проблем країнами, що потрапили у кризовий стан, відновлюється довіра до них із боку міжнародних інвесторів і кредиторів, і ці країни знову залучаються до світового фінансового ринку.

Досить цікавими, на наш погляд, є також і ознаки спаду фінансової кризи, *першу фазу* якої умовно можна назвати фазою стабілізації. Під час першої стадії спаду кризи: 1) спостерігається адаптація фінансової системи й економіки країни до реалій кризи, досягнення усіма кризовими процесами свого роду “дна”; 2) хоча ще і зберігаються негативні тенденції, проте колективні антикризові заходи центральних банків багато в чому знижують ризики поглиблення кризових процесів; 3) через механізми банкрутств та реорганізації світовий фінансовий ринок полишають слабкі банківські та інші фінансові установи, а ті, що залишились, виходять з кризи більш потужними; 4) відновлюються фундаментальні глобальні, регіональні та внутрішні рівноваги: згасають панічні настрої міжнародних інвесторів і закінчується криза неплатежів.

Друга стадія фази спаду фінансової кризи — стадія “виходу з кризи” — має такі ознаки: 1) вихід з рецесії і перехід у стадію економічного та фінансового зростання епіцентру кризи та переважної більшості економік; 2) зменшення рівня безробіття; 3) завершення дефляції та поява ознак відновлення попиту, що свідчить про завершення кризових процесів у світовому господарстві; відбувається стабілізація фінансових ринків, зменшується коливання курсів провідних валют; 4) згортання антикризових програм на національному та міжнародному рівнях.

Для візуального зображення протікання кризи використовують букви латинського алфавіту, а також деякі символи, такі як:

V — переважне на сьогоднішній день візуальне трактування кризових процесів означає різкий провал, а потім швидке

відновлення світової економіки й сфери світових фінансів (досить різке “відштовхування від дна”); один з останніх прикладів — криза доткомів у США у 2001 р.

U-подібна крива припускає стагнацію в нижній точці, а потім перехід до відновлення (приклад — американська рецесія початку 1980-х років).

L-подібна форма означає різкий спад і потім тривалий період відновлення зі станом поблизу дна, найбільш яскравим прикладом такої рецесії є Велика депресія.

W-подібна форма траєкторії протікання кризи припускає наявність другої хвилі фінансової кризи. Рецидив кризи (падіння з подальшим відновленням) слідує за спадом та переходом до періоду нетривалого відновлення. Наприклад, Джордж Сорос не виключає можливість повторного спаду в зв’язку з очікуваним обвалом фондового ринку.

UUU-подібний сценарій характерний для розвитку сучасної кризи, а саме — троекратний спад, що передбачається перед остаточним виходом із кризи. До речі, цей сценарій нинішньої кризи світової економіки прогнозувався ще до її початку провідним економістом Deutsche Bank Норбертом Вальтером.

Із аналізу джерел світової науки можна уявити загальну схему розвитку фінансової кризи саме такою, як вона була описана вище. Специфіка національних криз може відрізняти їх від перебігу світових фінансових криз, загальна ж схема залишається незмінною. Слід також зазначити, що подолання міжнародної кризи також має свою етапність або алгоритм, і навіть після того, як центр вийде із фази кризи, на периферії ще довго залишатиметься напруженість.

Література

1. *Базилевич В. Д.* Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // *Фінанси України*. — 2009. — № 12. — 12 с.

2. *Kaminsky G. L.* On crises, contagion, and confusion / G. L. Kaminsky, C. M. Reinhart // *Journal of International Economics*. — 2000. — № 51. — P. 145–168.
3. *Барановський О. І.* Предтечі фінансових криз / О. І. Барановський // *Фінанси України*. — 2009. — № 3. — С. 4–5.
4. *Radelet Steven.* The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects / Steven Radelet, Jeffrey Sachs // *Brookings Papers on Economic Activity*. — 1998. — Vol. 1. — P. 1–90.
5. *Chan-Lau Jorge.* Anticipating credit events using credit default swaps, with an application to sovereign debt crises / Jorge Chan-Lau // *IMF : Working Paper*. — 2003. — № 03/106, May. — 19 p.
6. *Milesi-Ferretti Gian Maria.* Current Account Sustainability. Determinants and Consequences of Current Account Reversals and Currency Crises / Gian Maria Milesi-Ferretti, Assaf Razin // *Paper Prepared for the National Bureau of Economic Research conference on Currency Crises*. — Cambridge; Massachusetts, 1998. — February. — P. 6–7.